

УДК 159.9:378

DOI: 10.12958/2227-2844-2021-6(344)-2-220-228

Яцула Тетяна Володимирівна,

доктор педагогічних наук, професор кафедри професійної освіти
Херсонського державного аграрно-економічного університету,
м. Херсон, Україна.

gubchenko27ann@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4686-4122>

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ ВИКЛАДАЧЕМ ТА СТУДЕНТАМИ ЯК ОСНОВА ТВОРЧОЇ СПІВПРАЦІ

Система професійної освіти вимагає нових підходів до підготовки фахівця, серед яких провідним стає розвиток творчого потенціалу, вміння не тільки вирішувати проблеми, пов'язані з постійно ситуацією, що змінюється, а і самому прогнозувати зміни, що сприяють активному оновленню практики. Зазначений напрям пов'язаний з активним пошуком можливостей середовища вищих закладів освіти щодо підготовки таких фахівців. Ми вважаємо що створення суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин між викладачем та студентами є важливою умовою не тільки для творчої співпраці, а і для творчої самореалізації фахівця.

Питання суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин учасників освітнього процесу відображені у роботах К. Абульханової-Славської, І. Беха, А. Брушлинського, В. Слободчикова та ін.

І. Бех стверджує що реалізація особистості забезпечується суб'єкт-суб'єктними взаєминами значущості (референтності) (Бех, 2003, с.187).

Мета статті полягає у розгляді суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин між викладачем та студентами як основи творчої співпраці.

У дослідженні Н. Сарджвелладзе надається якісна характеристика суб'єкт-суб'єктних відносин як соціально-психологічного явища (Сарджвелладзе, 1998).

Основним когнітивним процесом при суб'єкт-суб'єктному підході до іншої людини є розуміння, що розгортається на основі іманентного джерела мотивації: воно немов би є термінальною і самодостатньою суб'єктивною цінністю. Провідною здатністю суб'єкта за цих умов є здатність бачити світ очима іншого. У свою чергу, розширення змісту можливого «Я», репрезентація реального «Я» у взаємозв'язку із широким колом можливих життєвих подій, що трапляються і допускаються – одна з когнітивних характеристик суб'єкт-суб'єктного типу міжособистісних стосунків (Сарджвелладзе, 1998).

Таким чином, творча співпраця, взаємодія, в основі якої знаходяться суб'єкт-суб'єктні взаємовідносини, спрямована на більш глибоку рефлексію власного світу та його збагачення світом іншої людини, у нашому дослідженні, студента.

Емоційним компонентом суб'єкт-суб'єктного ставлення до іншої людини є емпатія, співчуття, співпереживання, емоційний резонанс, жаль і т.п. Н. Сарджвелладзе, зіставляючи якісні розходження суб'єкт-об'єктних і суб'єкт-суб'єктних стосунків, звертає увагу на принципово важливу полярність мотивацій: «якщо мотиваційним джерелом суб'єкт-об'єктного ставлення є прагнення «мати» («володіти»), то при суб'єкт-суб'єктному ставленні до іншого ним якості виступає спонукання «бути» у своїх диференційованих смислових значеннях, таких, як «бути з іншим» і «бути для іншого» (Сарджвелладзе, 1998). Представлений автором аналіз дає змогу осмислити цінність особистісної взаємодії для викладача як його спроможність бути значущою особистістю в процесі розвитку майбутнього фахівця.

У такому контексті творча співпраця, взаємодія викладача зі студентами є ціннісно-смісло-орієнтованою діяльністю, що надає змогу знаходити не тільки сенс взаємодії, а і сенс власного життя.

Конативний компонент суб'єкт-суб'єктних стосунків Н. Сарджвелладзе визначає як поведінкову готовність до діалогічного спілкування, прислухання до «голосу» іншого, надання допомоги у випадку певних утруднень, альтруїстичне поводження.

Серед рівнів спілкування (фатичний, інформаційний, особистісний) важливим для подальшого нашого аналізу є особистісний рівень. Саме для такого рівня характерна така взаємодія, за якої суб'єкти здатні до найглибшого саморозкриття і збагнення сутності іншої людини, самих себе й навколишнього світу. Такий рівень взаємодії, у нашому розумінні творчої співпраці, виникає в особливих ситуаціях і за певних умов, коли в людини з'являється натхнення, осяяння і т.д. Особистісний рівень спілкування багато в чому визначається тотожністю ціннісних орієнтацій взаємодіючих суб'єктів і можливостями тих, хто спілкується, досягти сутності явищ навколишнього світу за допомогою осяяння (інсайту) в процесі взаємодії.

Саме на особистісному рівні спілкування можливий процес особистісного зростання суб'єктів спілкування.

«Спілкування є такою спільною діяльністю людей, учасники якого ставляться один до одного і до самих себе як до суб'єктів» (Каган, & Еткінд, 1988, с. 26). У таке розуміння спілкування (співпраця) дає змогу сприймати унікальність партнерів (студентів), переживати його цінності, потреби, проблеми.

Охарактеризований підхід дає нам змогу аналізувати творчу співпрацю викладача зі студентами взаємодію не тільки з позиції суб'єкт-суб'єктної взаємодії, але і з позиції «внутрішньої діалогічності свідомості» викладача під час взаємодії. Діалогічність свідомості

припускає емпатійне сприйняття особливостей, «глибинне» проникнення у світ людини.

Саме таке розуміння спілкування дає підставу вченим зробити висновок про його творчу природу. «Якщо спілкування – це не комунікація, не обмін інформацією, а результат взаємодії суб'єктів, що породжує їх спільність, нову цілісність – ми сукупного суб'єкта, то за самою своєю природою воно виявляється творчою діяльністю. Спілкування має творчий характер і на внутрішньоособистісному, і на між- і надособистісному рівнях» (Каган, & Еткінд, 1988, с. 27).

Таким чином, можна констатувати, що тільки особистісний рівень спілкування дає змогу взаємодіяти зі студентами, досягаючи змін у їх ціннісно-смысловій сфері свідомості. Особистісний рівень спілкування веде до осягнення глибин людського буття. У такому контексті Л. Петровська зазначає, що «розвинуте спілкування завжди містить у собі два тісно пов'язані боки – спілкування, засноване на суб'єкт-об'єктній схемі, ...партнерам, власне кажучи, приділяються ролі маніпулятора й об'єкта, яким маніпулюють, (це спілкування за типом наказів, указівок, розпоряджень різного роду і т.п.) і спілкування, засноване на суб'єкт-суб'єктній схемі» (Петровська, 1989, с. 14). Визначаючи суб'єкт-об'єктне спілкування як «поверхнєве», автор зводить компетентність у такому спілкуванні до знань і досвіду репродуктивного, стандартного характеру, а при суб'єкт-суб'єктному спілкуванні («глибинному») «...продуктивні аспекти й завдання складають нестандартний, неформальний, неалгоритмізований бік спілкування і характеризуються породженням нових мотивів, цілей, операцій і їхніх послідовностей, підключенням творчого потенціалу особистості» (Петровська, 1989).

Будучи самоцінним, внутрішньо мотивованим, суб'єкт-суб'єктна взаємодія несе в собі ті самопідкріплюючі механізми, які роблять можливим необмежений і творчий розвиток людських відносин.

В основі суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин між викладачем та студентом знаходиться діалог. Учасники діалогу знаходяться в стані співмислення, кожний пропонує власний варіант рішення. За цих умов передбачається, що один варіант відповіді повинний бути збагачений за рахунок іншого. Відзначається взаємна зацікавленість у судженнях, співдружності осіб, відсутнє небажання слухати один одного і войовничо відстоювати свою позицію, незважаючи на ситуацію, що змінилася, і нову інформацію. Продуктивними є і моменти співроздумів: і паузи, і зміни плину діалогу, і миті відкриття нових змістів, і післядіалогова рефлексія. Отже, здатність викладача до діалогу зі студентом, його творчою індивідуальністю, духовним досвідом, світом цінностей відбиває ефективність його діяльності.

Діалог як процес взаємодії якісно різних позицій, виражених у слові, активізує особистісну активність його учасників, вимагає сформованості відповідних умінь. Взаємозв'язок діалогіки і творчості

відкриває викладачу поле пошуку діалогових технологій і вдосконалення своєї майстерності.

Ми вважаємо що діалог передбачає: інтерес до суб'єктності людини, бажання знати особливості світосприймання, цінності, установки і надає можливість на основі співпричетності світів викладача і студента інтеріоризувати свої цінності, погляди, позиції у світосприймання.

Діалог знаходиться в основі розвитку необхідних для гуманізації суспільства якостей особистості викладача – толерантності, відкритості, конгруентності, емпатії й ін.

Саме через діалог як інформативна й екзистенційна взаємодія між суб'єктами комунікації, відбувається розуміння. Він може тлумачитися або як вибір комунікантами спільного курсу взаємодії, що визначає обличчя «Я» й «Іншого», або як раціоналізований діалог, при якому акцентується інформативний зміст.

Якщо монолог будується на запереченні рівноцінності і рівноправності, то найважливішою характеристикою діалогу є рівноправність – взаємне ставлення один до одного тих, хто вступає в спілкування, як до суверенних, повноцінних «Я» зі своїми світами, своєю позицією в спів-бутті, які мають рівні права «стосовно істини» і щодо авторства власних учинків; це взаємна діалогічна позиція, яка стверджує самостійність, внутрішню свободу, незавершеність і невирішеність особистостей, які спілкуються. Тільки в діалозі особистість існує як особистість, і тільки в діалозі може бути досягнуто її адекватне розуміння (Братченко & Леонт'єв).

Основними атрибутами діалогу виступають свобода партнерів, їх взаємовизнана рівноправність і глибина особистісного контакту, що характеризується взаєморозумінням і емпатією (емоційним співпереживанням). Звідси випливають й інші його особливості (взаємна довіра, саморозкриття та ін.) Завдяки цим особливостям діалог забезпечує таку якість відносин, яка максимально відповідає сутнісним параметрам буття особистості й дозволяє кожному учаснику проявити себе у всій повноті (Братченко & Леонт'єв).

Розуміння людської особистості можливо тільки завдяки діалогу, який є не тільки шляхом пізнання особистості й вираженням її внутрішнього світу, її установок і ідей, але також умовою самого існування ідей в особистостях. «Ідея живе не в ізольованій індивідуальній свідомості людини, – залишаючись тільки в ній, вона народжується і вмирає. Ідея починає жити, тобто формуватися, розвиватися, знаходити й оновлювати своє словесне вираження, породжувати нові ідеї, тільки вступаючи в істотні, діалогічні відносини з іншими чужими ідеями» (Бахтін, 1979, с. 146). Такий підхід дає основу для аналізу суб'єкт-суб'єктних відносин у педагогічній діяльності як взаємозбагачення особистісними змістами світосприймання викладачів і студентів і перехід останніх на рівень ціннісного розширення власного

досвіду життя. Звідси ми припускаємо, що зміст суб'єкт – суб'єктних взаємовідносин як основи творчої співпраці пов'язаний з усвідомленням глибинної ролі діалогу в процесі розвитку як особистості викладача, так і особистості студента.

Процес активної взаємозбагачувальної суб'єкт – суб'єктної взаємодії – це процес самотворення і самоздійснення. «Навчити розмірковувати про все, що є у світі, не потрапляючи в залежність від існуючих у науці, професійній практиці стереотипів, думок, що затвердилися, теоретичних побудов, що вкоренилися, технологічних, технічних рішень; не боятися робити помилки, ставити будь-які «дивні» запитання, не боятися підходити до нового, одержувати, обґрунтовуючи нові, на перший погляд абсурдні, що заперечують колишній когнітивний, емоційно-асоціативний, практико-технологічний досвід, висновки, рішення; не боятися робити ці ідеї, рішення, знахідки своїм особистісно значущим і суб'єктно-активним надбанням (Полозова, 2001, с. 205–206).

Діалогічне спілкування передбачає ціннісно-смыслову причетність учасників, співробітництво і співтворчість. На наш погляд, такий підхід продуктивний за умови занурення в ціннісно-смыслову сферу особистості. Діалог за таких умов розуміється як цінність творчого саморозвитку його учасників. У процесі такого діалогу відбувається самореалізація творчої «Я-концепції» як викладача, так і студента.

- Творчість у процесі діалогічної, суб'єкт – суб'єктної взаємодії виступає в декількох планах, а саме:

- Творчість виявляється під час пізнання викладачем студентів, у системі взаємодії з ними. При цьому творчість у пізнанні особистості іншої людини завжди представляє вирішення складного розумового завдання, спрямованого на виявлення, на розкриття внутрішніх зв'язків між справжніми мотивами вчинків. За таким підходом творчість виступає як уміння передбачати можливі дії і вчинки особистості, на основі окремих фактів поведінки робити логічно обґрунтовані висновки про якість людини.

- Творчість виявляється в організації безпосереднього впливу на особистість студента (система регуляції поведінки, реалізація процедури вербальних і невербальних форм взаємодії, цілісний репертуар впливу).

- Творчість у спілкуванні виявляється в керуванні власною поведінкою (саморегуляція в спілкуванні).

- Творчий характер має сам процес організації взаємин.

Таким чином, конкретизоване в педагогічній діяльності викладача суб'єкт-суб'єктна взаємодія виступає і як процес розв'язання викладачем безлічі комунікативних завдань, і як її результат, що дає підстави вважати суб'єкт-суб'єктну взаємодію професійно творчою категорією. У процесі спілкування зі студентами викладач здійснює психологічний і комунікативний пошук, пов'язаний з пізнанням індивідуальної своєрідності іншої особистості, та вибір відповідно до цієї своєрідності специфічного репертуару доцільних впливів.

Переорієнтація викладачів вищих навчальних закладів освіти зі стереотипів сприйняття педагогічної діяльності на суб'єкт суб'єкту викладача зі студентами потребує певних зусиль. Для суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин між викладачем та студентами характерно прийняття один одного як цінності, емоційний комфорт у спілкуванні, прагнення до творчої співпраці. При цьому для викладача важливим є вміння самопрезентувати себе. А це не тільки знання з предмету що викладається, педагогічна майстерність, а і відкритість щодо презентування світу своїх захоплень.

Список використаної літератури

- 1. Бахтин М. М.** Проблемы поэтики Достоевского. М. : Сов. Россия, 1979. 320 с.
- 2. Бех І. Д.** Виховання особистості : у 2 кн. Кн. I. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К. : Либідь, 2003. 280 с.
- 3. Братченко С.,** Леонтьев Д. Диалог. URL: <http://www.existradi.ru/index.phpview=article&catid=48%3a-11&id=220%3a2009>.
- 4. Каган М. С.,** Эткінд А. М. Общение как ценность и как творчество. *Вопросы психологии.* 1988. № 4. С. 25–33.
- 5. Петровская Л. А.** Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг. М. : Изд-во МГУ, 1989. 216 с.
- 6. Полозова Т. А.** Акмеологическая направленность образования – предпосылка и условие становления нового общества. *Мир психологии.* 2001. № 2. С. 202–216.
- 7. Сарджвеладзе Н. И.** Личность и ее взаимодействие с социальной средой. Тбилиси : «Мецниба», 1989. 367 с.

References

- 1. Bahtin, M. M.** (1979). Problemyi poetiki Dostoevskogo [Problems of Dostoevsky's poetics]. M.: Sov. Rossiya [in Russian].
- 2. Beh, I. D.** (2003). Vihovannya osobistosti: u 2 kn. [Education of personality: in 2 books]. Book I: Personality-oriented approach: theoretical and technological principles. K.: Libid [in Ukrainian].
- 3. Bratchenko, S., & Leontev, D.** (2009). Dialog [Dialogue]. Retrieved from <http://www.existradi.ru/index.phpview=article&catid=48:-11&id=220:2009> [in Russian].
- 4. Kagan, M. S., & Etkind, A. M.** (1988). Obschenie kak tsennost i kak tvorchestvo [Communication as a value and as creativity]. *Voprosyi psihologii – Questions of psychology*, 4, 25-33 [in Russian].
- 5. Petrovskaya, L. A.** (1989). Kompetentnost v obschenii. Sotsialno-psihologicheskiiy trening [Competence in communication. Socio-psychological training]. M.: Izd-vo MGU [in Russian].
- 6. Polozova, T. A.** (2001). Akmeologicheskaya napravlennost obrazovaniya – predposyilka i uslovie stanovleniya novogo obschestva [Acmeological orientation of education is a prerequisite and condition for the formation of a new society]. *Mir psihologii – The world of psychology*, 2, 202-216 [in Russian].
- 7. Sardzhveladze, N. I.** (1989). Lichnost i ee vzaimodeystvie s sotsialnoy sredoy [Personality and its interaction with the social environment]. Tbilisi: «Metsnieba» [in Russian].

Яцула Т. В. Теоретичні засади створення суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин між викладачем та студентами як основа творчої співпраці

У статті розглядається сутність суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин між викладачем та студентами як основа творчої співпраці. Автором доведено що творча співпраця, взаємодія, в основі якої знаходяться суб'єкт-суб'єктні взаємовідносини, спрямована на більш глибоку рефлексію власного світу та його збагачення світом іншої людини. Представлений автором аналіз дає змогу осмислити цінність суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин для викладача як його спроможність бути значущою особистістю в процесі розвитку майбутнього фахівця. У такому контексті творча співпраця, взаємовідносини викладача зі студентами є ціннісно-смісло-орієнтованою діяльністю, що надає змогу знаходити не тільки сенс взаємодії, а і сенс власного життя. Охарактеризований підхід дає змогу аналізувати творчу співпрацю викладача зі студентами як взаємодію не тільки з позиції суб'єкт-суб'єктної взаємодії, але і з позиції «внутрішньої діалогічності свідомості» викладача під час взаємодії. Діалогічність свідомості припускає емпатійне сприйняття особливостей студентів, «глибинне» проникнення у світ людини.

В основі суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин між викладачем та студентом є діалог. Учасники діалогу знаходяться в стані співмислення. Діалог передбачає: інтерес до суб'єктності людини, бажання знати особливості світосприймання, цінності, установки і надає можливість на основі співпричетності світів викладача і студента інтеріоризувати свої цінності, погляди, позиції у світосприймання студента.

Діалог розуміється як цінність творчого саморозвитку його учасників. У процесі діалогу відбувається самореалізація творчої «Я-концепції» як викладача, так і студента.

Для викладача важливим є вміння самопрезентувати себе. А це не тільки знання з предмету що викладається, педагогічна майстерність, а і відкритість щодо презентування світу своїх захоплень.

Ключові слова: суб'єкт-суб'єктних взаємовідносини, діалог, творча співпраця, ціннісно-смісло-орієнтована діяльність.

Яцула Т. В. Теоретические основы создания субъект-субъектных взаимоотношений между преподавателем и студентами как основа творческого сотрудничества

В статье рассматривается сущность субъект-субъектных взаимоотношений. Автором доказано, что творческое сотрудничество, взаимодействие, в основе которых находятся субъект-субъектные взаимоотношения, направленно на более глубокую рефлексію собственного мира и его обогащение миром другого человека. Представленный автором анализ позволяет осмыслить ценность субъект-

субъектных взаимоотношений для преподавателя, его способность быть значимой личностью в процессе развития будущего специалиста.

В таком контексте творческое сотрудничество, взаимоотношения преподавателя со студентами являются ценностно-смысло-ориентированной деятельностью, которая дает возможность находить не только смысл взаимодействия, а и смысл собственной жизни.

Охарактеризованный подход дает возможность анализировать творческое сотрудничество преподавателя со студентами как взаимодействие не только с позиции субъект-субъектного взаимодействия, но и с позиции «внутренней диалогичности сознания» преподавателя при взаимодействии. Диалогичность сознания предполагает эмпатийное восприятие особенностей студента, «глубинное» проникновения в мир человека.

В основе субъект-субъектных взаимоотношений между преподавателем и студентом находится диалог, который предполагает: интерес к субъектности человека, желание знать особенности мировосприятия, ценности, установки и позволяет на основе сопричастности миров преподавателя и студента интериоризировать свои ценности, взгляды, позиции в мировосприятие студента.

Диалог понимается как ценность творческого саморазвития его участников.

В процессе такого диалога происходит самореализация творческой «Я-концепции» как преподавателя, так и студента.

Для преподавателя важно умение самопрезентовать себя. А это не только знания предмета, педагогическое мастерство, а и открытость в самопрезентации мира своих увлечений.

Ключевые слова: субъект-субъектные взаимоотношения, диалог, творческое сотрудничество, ценностно-смысло-ориентированная деятельность.

Yatsula T. Theoretical Principles of Creating a Subject-Subject Relationship Between Teacher and Students as a Basis for Creative Cooperation

The article considers the essence of subject – subject relationship.

The author proved that creative cooperation, interaction, in which is based on the subject-subject relationship, aimed at a deeper reflection of one's own world and its enrichment with the world of another person. The analysis presented by the author allows us to understand the value of subject-subject relationships for the teacher as his ability to be a significant person in the development of the future specialist.

In this context, creative cooperation, the teacher's relationship with students is a value-meaning-oriented activity that allows to find not only the meaning of interaction, but also the meaning of one's own life.

Not only from the standpoint of subject-subject interaction, but also from the standpoint of «internal dialogic consciousness» of the teacher during

the interaction Dialogic consciousness involves empathic perception of features, «deep» penetration into the human world.

At the heart of the subject-subject relationship between teacher and student is dialogue. The participants of the dialogue are in a state of understanding. Dialogue involves: interest in human subjectivity, the desire to know the peculiarities of worldview, values, and attitudes and provides an opportunity based on the involvement of the worlds of teacher and student to internalize their values, views, positions in the student's worldview.

Its participants. In the process of such a dialogue there is a self-realization of the creative «I-concept» of both the teacher and the student.

The ability to present oneself is important for a teacher. And this is not only knowledge of the subject taught, pedagogical skills, but also openness to present the world of their hobbies.

Key words: subject-subject relationship, dialogue, creative cooperation, value-meaning-oriented activity.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2021 р.

Прийнято до друку 24.09.2021 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Слюсаренко Н. В.